

# DE JOHANNES WIER STICHTING

## CONCEPTIE, GEBOORTE EN GROEI VAN EEN NIEUWE MENSENRECHTENORGANISATIE

De conceptie van de Johannes Wier Stichting (JWS) vond plaats tijdens een bijeenkomst in oktober 1984 die later de Gunterstein-bijeenkomst ging heten, naar de plek van samenkomst, kasteel Gunterstein bij Breukelen. Een aantal Nederlandse gezondheidswerkers en drie leden van de voorbereidingscommissie voor de oprichting van het ICHP (1985-1990), spraken met elkaar over de mogelijkheid en noodzaak om een Nederlandse organisatie op te richten die zich exclusief met het onderwerp mensenrechten en gezondheidszorg zou bezighouden.

Het initiatief voor deze bijeenkomst werd genomen door de oud-directeur van stichting de Wilde Ganzen, Maarten de Vries, en door drie artsen in het toenmalige bestuur van deze organisatie (wijlen Prof. Jan Piet Kuiper, Els Brouwer en Adriaan van Es). Na twee bijeenkomsten op Gunterstein kwam een kleine groep artsen een aantal maal bijeen ten kantore van Wilde Ganzen in Hilversum. Wijlen Dr. Herman van Geuns, reeds lang actief binnen Amnesty International, schreef een conceptplan voor de oprichting van een stichting met als werktitel 'Nederlandse Commissie Gezondheidswerkers voor Mensenrechten en Gezondheid'.

In dit plan zijn de volgende doelstellingen verwoord:

- 1) Het opsporen en nader onderzoeken van gevallen waarbij artsen en andere gezondheidswerkers actief zijn betrokken bij de schending van mensenrechten, teneinde hiertegen die stappen te ondernemen waarvan zoveel mogelijk effect kan worden verwacht.
- 2) Het opsporen en onderzoeken van situaties waarin gezondheidswerkers op een zodanige manier in hun beroepsuitoefening worden belemmerd dat sprake is van een schending van mensenrechten, teneinde hiertegen zo effectief mogelijk stappen te ondernemen.
- 3) Het opsporen en onderzoeken van situaties waarin gezondheidswerkers worden bedreigd, vervolgd of gestraft op grond van hun weigering deel te nemen aan schending van mensenrechten, teneinde hen op een effectieve wijze steun te verlenen.

De eigen plaats van de Johannes Wier Stichting

Is een nieuwe organisatie gewenst? Immers organisaties als Amnesty International en de International Commission of Jurists komen reeds op voor de mensenrechten ook op het brede terrein van de gezondheidszorg. In de praktijk blijkt het mandaat van Amnesty International evenwel beperkt te zijn en hebben juristen te kennen gegeven behoefte te hebben aan specifieke medische expertise bij het onderzoeken van mensenrechtenschendingen.

Bovendien hebben ook artsen, paramedici en verpleeg(st)ers een eigen verantwoordelijkheid ten opzichte van de mensenrechten. De Johannes Wier Stichting wil een forum zijn voor hen die zich wensen te bezinnen op de vraag hoe zij vorm kunnen geven aan hun specifieke verplichtingen betreffende mensenrechten en hoe zij daarbij hun verbondenheid met collega's over de grenzen kunnen tonen.

*Uit: concept brochure bij Medisch Contact, 1987*

*NB: In die tijd beperkte Amnesty zich vooral tot de prisoners of conscience (politieke gevangenen en gewetensbezwaarden), foltering en de doodstraf.*

- 4) Het bevorderen van inzicht in de mensenrechten in relatie tot de gezondheidszorg door middel van onder andere opleiding, nascholing, informatie, discussie.

Met enkele kleine wijzigingen zijn deze doelstellingen overgenomen in de statuten en was de nieuwe stichting geboren. In het plan werden als activiteiten genoemd: mensenrechteneducatie, het opbouwen van deskundigheid, het informeren en motiveren van de aangetrokken deskundigen, het verzamelen van documentatie, het tonen van solidariteit met de in punt 3 genoemde collega's, het bevorderen van inzicht door publicaties en seminars, en het zoveel mogelijk samenwerken met internationale instellingen met een soortgelijk mandaat.



JOHANNES WIER STICHTING  
*stichting voor Gezondheidszorg en Mensenrechten*  
*Een portret van Johannes Wier op een verworpen concept-logo*

## Doop en naamgeving van een nieuwe stichting

Van meet af aan wilden de oprichters de stichting de naam geven van een Nederlandse voorvechter van de mensenrechten. Mw Smeulers stelde voor om de nieuwe stichting te noemen naar de Dordrechtse arts Daniel Jonctys, die al in de 17e eeuw pleitte voor het afschaffen van pijnbanken. Na onderzoek bleek dat Jonctys wel tot de vroege mensenrechtenactivisten gerekend kan worden, maar dat hij niet helemaal van onbesproken gedrag was. Hij was toeschouwer bij (en geen tegenstander van) terechtstellingen, reden voor het bestuur om een andere held te zoeken. Uiteindelijk koos men voor Johannes Wier. Johannes Wier was een Brabantse arts uit de 16e eeuw die ageerde tegen het vervolgen, martelen en verbranden van heksen. Hekserij was in die tijd een

in Amersfoort en een van de medeoprichters. In de eerste jaren was er nog geen vast kantoor; het secretariaat werd regelmatig verplaatst wanneer een nieuwe secretaris zich aandiende. Zo had het secretariaat achtereenvolgens korte tijd onderdak in Utrecht (KNMG), Leiden (LUMC) en Heinkenszand (GGD), totdat de JWS in 1991 een eigen ruimte kon huren van de Districts Huisartsen Vereniging in Amersfoort. In datzelfde jaar besloot het bestuur dat het tijd werd voor een permanente betaalde kracht en per 1 januari 1992 kwam Immy Scholte in dienst, die nog steeds de scepter zwaait over het secretariaat. Bestuursvergaderingen vonden in de eerste

---

## Het eerste jaar stond vooral in het teken van het bepalen van de onderwerpen waar de JWS zich mee bezig zou houden

---

vreselijke misdaad en de aangeklaagde een speelbal van beulen en rechters. Wier bestreed langdurig voorarrest en onder marteling afgelegde bekentenissen.<sup>1</sup> Mede dankzij zijn inspanningen werd de heksenvervolgning in Nederland afgeschaft ruim voor dat in omliggende landen gebeurde. De officiële naam van de stichting, *Stichting voor Mensenrechten en Gezondheidszorg "Johannes Wier"*, werd op 17 januari 1986 bij notaris Willem Wolf te Bussum gedeponeerd.

### De kinderschoenen

De eerste voorzitter van de kersverse stichting was Prof.Dr. A.Th. (Dolf) Schweizer, hoogleraar Kindergeneeskunde te Leiden, die al bij het begin van zijn benoeming aangaf het werk slechts een half jaar te willen doen. Naarstig werd gezocht naar een opvolger en die vond men in de persoon van Adriaan van Es, huisarts

jaren in het KNMG-gebouw plaats. Van de KNMG ontving de jonge stichting ook een financiële bijdrage. De Wilde Ganzen stelde een startsubsidie van 20.000 gulden in het vooruitzicht. De eerste jaren was de financiële situatie van de stichting echter onzeker. Dat van de bestuursleden ook de nodige offers werd verlangd wordt duidelijk uit het verslag van de bestuursvergadering van 14 september 1987: penningmeester Van Seters stelt voor dat ieder bestuurslid een vrijwillige financiële bijdrage levert aan de kas, met als suggestie een bedrag van 500 gulden: *"De suggestie wordt geaccepteerd en aangemeld met de suggestie dat ieder bestuurslid twee welgestelde kennissen benadert om een ruim bedrag te doneren aan de Johannes Wier Stichting."* Een maand later bezoeken twee Zuid-Afrikaanse artsen ons land en krijgen de bestuursleden het verzoek voor accommodatie te zorgen, omdat er



geen geld was voor een hotel. In de loop der jaren slaagt het bestuur er steeds beter in om een behoorlijk aantal donateurs aan de stichting te binden, onder andere via fondsenwervingsacties in *Medisch Contact* (ondersteund door het bestuur van de KNMG).

zorg, dat aangeboden werd aan verschillende vaktijdschriften. Vanaf het begin heeft de JWS een column geleverd aan *Medisch Contact* over verschillende medisch-relevante mensenrechtenonderwerpen. Met de toenmalige ICHP (International Committee of Health Professionals for health and human rights) voerde het bestuur besprekingen over de oprichting van een internationaal wetenschappelijk tijdschrift over *health and human rights*.

Het eerste jaar stond vooral in het teken van het bepalen van de onderwerpen waar de JWS zich mee bezig zou houden. Ook besteedde het bestuur veel aandacht aan het verkrijgen van enige bekendheid onder de primaire doelgroep van artsen en onder gelijkgestemde mensenrechtenorganisaties. Tot slot werd lang gesproken en getwijfeld over het nut en de haalbaarheid van een onderzoeksmissie naar Zuid-Afrika.

### Naamsbekendheid

Verschillende JWS'ers gingen op bezoek bij collega-instellingen zoals Amnesty International, het Nederlands Juristen Comité voor de Mensenrechten, de KNMP, de KNMG, het Rode Kruis en het Forensisch Medisch Genootschap. Het doel van deze gesprekken was de JWS op

### Eerste missie en follow-up

De eerste missie vond in 1987 plaats, ruim een jaar na de oprichting. Adriaan van Es (arts) en Marijke van Gurp (verpleegkundige) bezochten Zuid-Afrika, dat op dat moment nog onder Apartheid leefde. Over deze reis was lang gecorrespondeerd met de Zuid-Afrikaanse artsenorganisatie NAMDA (National Medical and Dental Association). Doel van de Zuid-Afrika-missie was het onderzoeken van de staat van de gezondheidszorg voor bewoners van de zwarte *townships*. De missiegangers constateerden ernstige mensenrechtenschendingen en legden hun bevindingen vast in een rapport. Dit rapport werd aangeboden aan instellingen als het Rode Kruis, de World Medical Association (WMA), de KNMG en Amnesty, en verspreid onder collega-instellingen en de media, waaronder medische bladen als *The*

---

## Lang werd gesproken en getwijfeld over het nut en de haalbaarheid van een onderzoeksmissie naar Zuid-Afrika

---

de Nederlandse mensenrechtenkaart te zetten en met deze organisaties af te stemmen welke onderwerpen tot het terrein van de JWS zouden gaan behoren en welke niet.

Maanden werd gewerkt aan een eerste brochure ter insluiting bij *Medisch Contact*. Twee bestuursleden schreven een artikel over het onderwerp mensenrechten en gezondheids-

*Lancet* en de *British Medical Journal*, die beide over de missie berichtten.

Ook na de missie bleven de contacten met de NAMDA bestaan en bleef Zuid-Afrika een aandachtswaard voor de JWS. In 1988 richtte de stichting zelfs een speciale werkgroep op, de Health Watch Group Southern Africa. Een van de doelen van deze werkgroep was het ver-

schaffen van informatie aan Nederlandse artsen die in Zuid-Afrika of Namibië wilden gaan werken. De Zuid-Afrikaanse overheid wierf in die tijd actief Nederlandse artsen voor het werk in de thuislanden.

Een paar jaar later vond een nieuwe missie naar Zuid-Afrika plaats om vast te stellen in hoeverre er nog sprake was van Apartheid in de gezondheidszorg, anderhalf jaar na de belofte van desegregatie. "De missie was onder de indruk van de initiatieven om na 40 jaar Apartheid alle gezondheidszorgstelsels van verschillende bevolkingsgroepen tot een stelsel samen te brengen", aldus het jaarverslag over 1991. *"Aan de andere kant moest de missie concluderen dat Apartheid in de gezondheidszorg nog springlevend is, ondanks de uitspraken van de Zuid-Afrikaanse minister van Volksgezondheid dat de ziekenhuizen zouden opengaan voor iedereen."*

### Andere missies

Ook in later jaren gingen JWS-medewerkers op studiereis naar buitenlandse oorden waar gezondheidswerkers te maken hadden met mensenrechtenschendingen. De JWS onderzocht bijvoorbeeld in samenwerking met de *Association International des Juristes Démocrates* de situatie van hongerstakers in Marokkaanse gevangenis. De bevindingen werden neergelegd in het rapport *La faim pour la Justice*. Latere missies waren naar Kosovo en de Filippijnen in 1990, en naar Roemenië, Albanië, voormalig Joegoslavië, en wederom Marokko in 1991. Met name het onderzoeksrapport over de geheime gevangenis Tazmamart van Koning Hassan II van Marokko kreeg veel aandacht, en droeg bij tot de rehabilitatie van de overlevenden van deze hel. Rond 1993 besloot het bestuur om het aantal missies te beperken, en in plaats daarvan meer aandacht te besteden aan de follow-up van

activiteiten, en meer nadruk te leggen op kennisoverdracht en mensenrechtenonderwijs.



### Mensenrechteneducatie

In 1989 werd het voorstel gedaan om een aparte werkgroep met als werktitel 'Educatie Mensenrechten en Gezondheidszorg' op te richten. Over het onderwerp mensenrechteneducatie had de JWS in het jaar ervoor al

regelmatig overleg met de Medische Beroepsgroep van Amnesty International en met andere organisaties.

De werkgroep Mensenrechteneducatie is er spoedig ook gekomen, in 1990, en is de enige van de oorspronkelijke werkgroepen die nog bestaat. In een ongedateerd geschrift uit eind 1984, begin 1985 staat het volgende: *"Er bestaan geen of vrijwel geen leerstoelen, die zich uitsluitend of voornamelijk bezighouden met Health and Human Rights. In het curriculum van de meeste medische en verpleegkundige beroepsopleidingen ontbreekt het onderwerp vrijwel geheel. Seminars, workshops of andersoortige conferenties op nationaal of internationaal gebied zijn zeldzaam"*. Een onontgonnen terrein dus en een kluitje voor de JWS.

De kersverse werkgroep startte met een inventarisatie naar mensenrechteneducatie in het medisch onderwijs. Uit dit onderzoek bleek dat in Nederland slechts twee opleidingen onder-richt over mensenrechten vast onderdeel van het curriculum hadden gemaakt. Andere opleidingen deden slechts ad hoc aan mensenrechteneducatie. Al snel na de oprichting van de werkgroep was een concept onderwijsmodule gereed, die uitgroeide tot de huidige 'klapper', een casus-gestuurde onderwijsmap getiteld *Mensenrechten en Gezondheidszorg*.<sup>2</sup>

Marianne Begemann, huidige coördinator van de werkgroep: *"De klapper, dat is nog steeds de ruggengraat van ons werk; daar is het onderwerp eigenlijk mee op de kaart gezet. De*

*klapper heeft wereldwijd zijn eigen weg gevonden. Je kunt de klapper zien als een soort rivier bovenop een berg die bij een bron begint, dan langzaam naar beneden stroomt en zich steeds breder vertakt. Die bron, daar is het mee begonnen."*



*Publieke geseling in Pakistan, op de achtergrond kijkt een arts toe. Bron: klapper Mensenrechten en Gezondheidszorg*

### Lijfstraffen

Een ander onderwerp dat prominent op de agenda stond was de betrokkenheid van artsen en andere gezondheidswerkers bij de uitvoering van lijfstraffen: moesten gezondheidswerkers wel of niet meewer-

ken aan het keuren van gevangenen voor en na de uitvoering van lijfstraffen? De JWS *"is van mening dat de medische betrokkenheid bij de voorbereiding en uitvoering van lijfstraffen – ook in de vorm van keuringen – medisch ethisch laakbaar is"*, aldus het jaarverslag over 1987. *"Dit standpunt is ook neergelegd in de WMA-verklaring van Tokyo en de VN-verklaring over medische ethiek. Van groot belang acht de Stichting de (rechts)positie van werkers in de gezondheidszorg op zodanige wijze te*

In 1990 publiceerde de JWS de brochure *Health Professionals and Corporal Punishment*, bedoeld voor uitgezonden medisch personeel dat beroepshalve te maken kan krijgen met foltering en lijfstraffen. De brochure werd eind van dat jaar toegezonden aan alle Nederlandse artsen die in de tropen werkzaam waren. Na ontvangst van de brochure en gesprekken met de JWS liet de BMA het onderscheid tussen gerechtelijke lijfstraffen en foltering vallen. Het jaarverslag 1990 bericht: *"Dit heeft er mede toe geleid, dat de BMA in een herziene versie van het Torture Report ook gerechtelijke lijfstraffen zal beschouwen als een schending van de internationale verdragen met betrekking tot de rechten van de mens."*

### Hulpverlening bij hongerstaking

Rond 1992 kwam een nieuw JWS-onderwerp op de agenda, dat zich nog steeds mag verheugen in de warme belangstelling van de stichting: hongerstakingen. De aanleiding was dat een jaar eerder enkele JWS'ers als vertrouwensarts betrokken raakten bij de hongerstaking van een groot aantal Vietnamezen. *"Tijdens deze begeleidingsperiode en daarna bleek er sprake te zijn van een tekort aan kennis over de medische en psychologische aspecten van een hongerstaking, zowel bij artsen*

---

## Een ander onderwerp dat prominent op de agenda stond was de betrokkenheid van artsen en andere gezondheidswerkers bij de uitvoering van lijfstraffen

---

*verbeteren, dat zij zich zonder enig gevaar voor repercussie, aan de tenuitvoerlegging van lijfstraffen kunnen onttrekken."* De JWS pleitte in die tijd voor het opnemen van een mensenrechtenclausule in contracten van uit te zenden artsen. Ook bepleitte de stichting bij de British Medical Association het laten vallen van het onderscheid tussen gerechtelijke lijfstraffen en zogenaamde 'echte' marteling. In die tijd zag de BMA lijfstraffen niet als marteling.

*van medische opvang, bij vertrouwensartsen als bij de overheid"*, meldde het jaarverslag 1992. Een studiedag over medische begeleiding bij hongerstaking in november bracht betrokkenen bij elkaar en leidde tot de productie van de succesvolle brochure *Honger naar Recht, Honger als Wapen. Handleiding voor de medische en verpleegkundige begeleiding van hongerstakingen* (1994). Van deze brochure verscheen na een paar jaar een herdruk, die

ook vertaald werd in het Engels, Frans en Russisch. Vele ervaringen, onder andere met massa-hongerstakingen, en vragen rond omgang met media, werden verwerkt in de derde geheel herziene versie van 2000. Ook richtte de JWS een netwerk van hongerstaking-consulenten op, die (vertrouwens)artsen advies kunnen geven.

### Illegalen en onverzekerden

Halverwege de jaren negentig was de aangekondigde Koppelingswet aanleiding tot de conferentie 'Illegaal en Ziek; Onrecht Verzekerd!?' in 1997. Een nieuwe themawerkgroep werd opgericht die al snel het onderwerp goed op de diverse agenda's wist te zetten. De werkgroep Gezondheidszorg Illegalen had twee doelen: enerzijds het overheidsbeleid ten aanzien van onverzekerden aan de kaak te stellen (wanneer het uitsluiting of discriminatie van onverzekerden betrof), anderzijds om gezondheidswerkers te informeren over de mogelijkheden om

voor illegalen te inventariseren. Dit meldpunt is nu opgenomen

binnen het steun- en adviespunt Lampion ([www.lampion.info](http://www.lampion.info)). Binnen dit samenwerkingsverband neemt de JWS een belangrijke plaats in. De werkgroep is sinds vorig jaar samengegaan met de werkgroep Recht op Gezondheid. In die vernieuwde werkgroep is er onverminderd aandacht voor het recht op gezondheidszorg voor ongedocumenteerden.

### Internationalisering

De JWS heeft al vanaf de begintijd het belang van internationale coördinatie en actie ingezien. Met de Amerikaanse Physicians for Human Rights waren al vanaf het begin goede banden, die vooral vanaf 1990 aangehaald werden. Rond die tijd waren er PHR-zusterorganisaties opgericht in Denemarken en Groot-Brittannië. In oktober 1990 kwamen vertegen-



---

## De JWS pleitte in die tijd voor het opnemen van een mensenrechtenclausule in contracten van uit te zenden artsen.

---

onverzekerden adequaat te helpen, en tegelijkertijd misstanden die zij aantreffen te rapporteren. Aan de instelling van het Koppelingsfonds en de Beleidsregel Dubieuze Debiteuren heeft de werkgroep zeker een steentje bijgedragen (zie ook het interview met werkgroepcoördinator Joost den Otter in dit nummer). Een van de eerste uitgaven was *Illegale Vreemdelingen op uw Spreekuur. Gezondheidszorg voor illegaal in Nederland verblijvende vreemdelingen* (1999). In 2004 verscheen het boek *Ziek en geen papieren. Gezondheidszorg voor mensen zonder geldige verblijfspapieren*, een uitgave van Pharos geschreven door voormalig werkgroepcoördinator Maria van den Muijsenbergh. Met succes heeft de JWS ook een aantal jaren het 'Meldpunt Misstanden Medische Zorg Illegalen' ingezet om knelpunten rond de zorg

woordigers van de drie zusterorganisaties naar Nederland om met de JWS te praten over de oprichting van een internationaal netwerk. Dat netwerk zou uiteindelijk uitmonden in de International Federation of Health and Human Rights Organisations (IFHHRO), waarvan toenmalig voorzitter Adriaan van Es de grote motor was en is. In een volgend artikel beschrijft hij de ontstaansgeschiedenis en de toekomst van IFHHRO.

Tekst: Nel van Beelen, Redactie Mensenrechten & Gezondheidszorg ([redactie@johannes-wier.nl](mailto:redactie@johannes-wier.nl)), met dank aan Adriaan van Es

### Noten

1. Op de website [www.johannes-wier.nl](http://www.johannes-wier.nl) vindt u het levensverhaal van Johannes Wier.
2. *Mensenrechten en Gezondheidszorg. Een cursus voor artsen, verpleegkundigen, paramedische en studenten* (eerste druk 1995, tweede geheel herziene druk 2001).